

We moeten praten!

Symposium Mondelinge taal
21 mei 2026

Paul Leseman

**Universiteit
Utrecht**

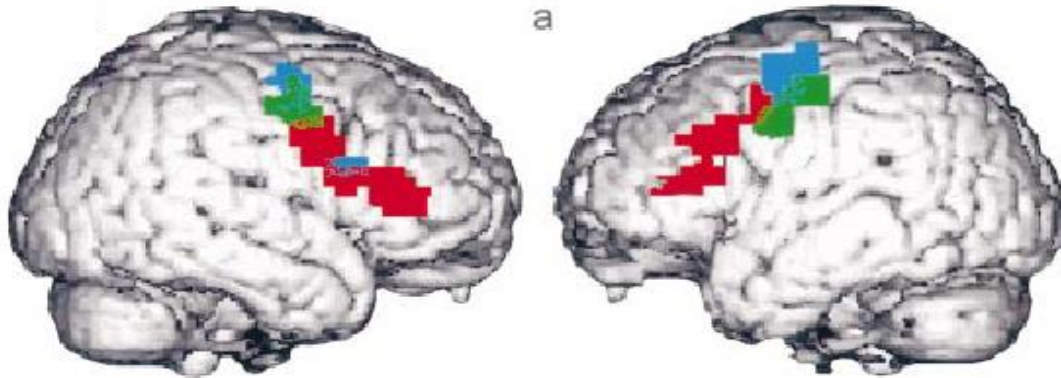

Taal – het lijkt zo simpel...

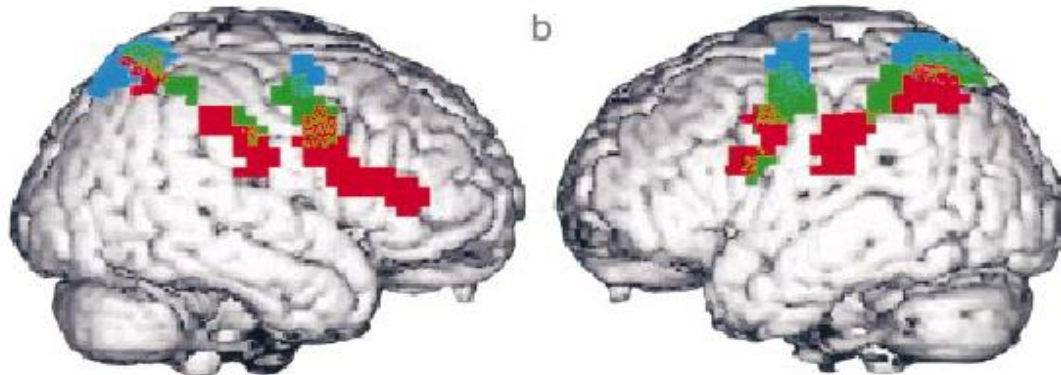
- *Teken* en *betekende* – een arbitraire, bij conventie vastgelegde koppeling (aldus de officiële taalwetenschap):
 - “bak” → [%object: bak] → “kan iets bevatten, rechthoekig, ...”, maar ook...
 - “fiets” → [%object: fiets], maar....*ffffi*ets (en andere onomatopeeën).
 - “bak-fiets”
- Intensionele (woord-woord) en referentiële (woord-wereld) betekenis.
 - Woordenboeken, AI en robots.
 - Waarnemen-handelen, belichaming, kwaliteiten, metaforen.
- Combinatorisch-syntactisch.
 - Abstracte universele grammatica (officiële taalwetenschap).
 - Handelingsschema's, op gebruik en communicatie gebaseerd.

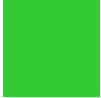
Representatie van het zien van een handeling en begrijpen van (gehoorde) handelingstaal

Observeren en uitvoeren van een handeling

Verwerken van een handelingswoord

- Handeling met voet
- Handeling met hand
- Handeling met mond

Pulvermüller et al., 2005
Pulvermüller, 2018

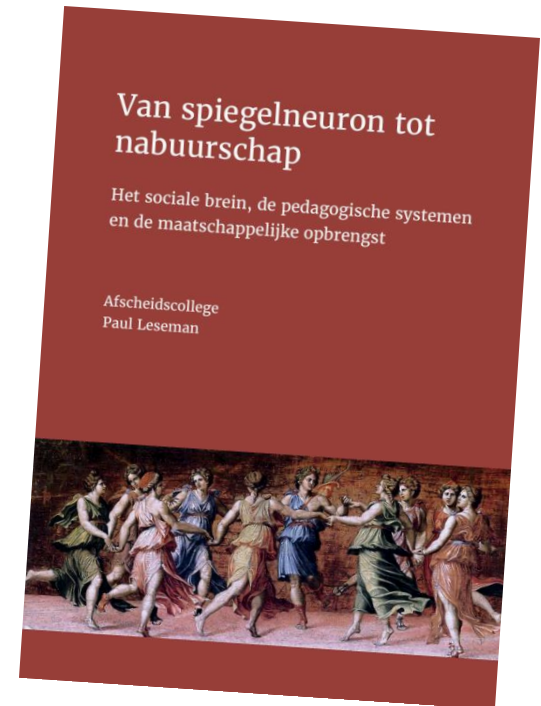
Hoe begrijpen wij mythische wezens?

- Wat is een eenhoorn? Hoe begrijpen wij het gedrag van een eenhoorn in een sprookjesverhaal?
- Vermengen, roteren, vergroten, verplaatsen → mentale sensorimotorsimulatie (inbeelden).
- Balans tussen verifieerbare e/o op eigen ervaring berustende kennis en kennis op basis van getuigenissen van betrouwbare anderen.

Mondelinge taal

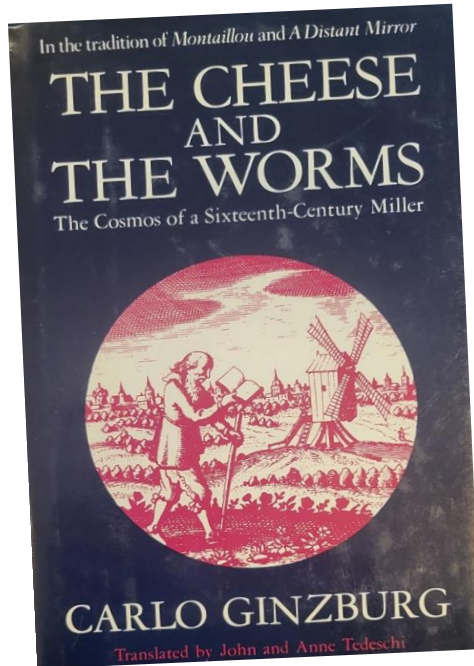
- Mondelinge taal komt – in de menselijke evolutie – voort uit de behoefte gezamenlijke handelingen te coördineren (Tomasello, 2016).
- Eerste vormen van taal zijn daarom sterk verbonden aan het gezamenlijk waarnemen en gecoördineerd handelen in een concrete situatie.
- Vervolgens is er uitbreiding met functies als informatie delen buiten het hier-en-nu, zingeven, omgaan met onzekerheid, vooruitdenken.
- **Onderliggend is het vertrouwen in elkaar.**

Praten = delen van informatie

- Kernverschil tussen mensen en andere primaten:
 - Door praten (en aanwijzen, voordoen, meehelpen) delen mensen informatie die van belang kan zijn voor individu en groep.
 - Iets aannemen van anderen, iets geloven zonder zelf te (kunnen) toetsen, is gebaseerd op vertrouwen in de ander als bron (Harris & Koenig, 2006).
 - Tijdens *in-person* gesprekken is er actieve co-constructie van een samenhangend 'model', ingebed in empathische mechanismen.
- *Hypothese*: informatie halen uit geschreven taal berust in principe op het vertrouwen dat voortkomt uit die primaire, empathische mondelinge communicatie.
- Sociale media, AI?

Mondelinge taal en mentale modellen

- 16e eeuw, op het grensvlak van mondelinge verteltradities en de verbreiding van het schrift.
- Menocchio, een molenaar in Friulië, is een van de weinige lezers in zijn streek, leest veel en ontwikkelt een quasi-wetenschappelijke kosmogonie over het ontstaan en wezen van het leven, alternatief voor Genesis.
- Centraal staat de metafoor van een rottende kaas, afgeleid uit de orale tradities van zijn streek en van verder weg (India), waarin wormen groeien die later een metamorfose ondergaan tot prachtige vlinders.
- Menocchio belandt op de brandstapel.

Typen mondelinge taalvaardigheid

- Basis-communicatieve vaardigheden (BICS):
 - Betekenis en verwijzing in het hier-en-nu, 'gecontextualiseerd'
 - Bernstein: "restricted code".
- Oral literacy (mondelinge geletterdheid)
 - Gesproken taal die lijkt op geschreven taal, formeel, informatief, betogend.
 - Bernstein: "elaborate code".
- 'Oracy' (o.a. Mercer) – "overall ability to use spoken language(s)"
 - Kan worden onderwezen (zoals lezen en rekenen).
- Academische ('school') taal (CALP, CALS):
 - Specifieke, 'technische' woordenschat, nominalisering, informatiedichtheid.
 - Specifieke tijd-plaatsverwijzing, expliciete epistemische attitude, beweerende stijl
 - Complexe grammatica, met voegwoorden, neven- en onderschikking.

‘Academische taal’ – een apart register

(Halliday; Schleppegrell)

- *Systemic Functional Linguistics*: academische taal is ‘functioneel’, helpt om in mondeling en schriftelijk taalgebruik complexe ideeën effectief en efficiënt over te brengen.
 - Verdichten van informatie, rijke woordenschat, specifieke, soms technische en zeldzame woorden, samengestelde zinnen.
 - Creëren van gedeelde context van verwijzing door expliciete tijd- en plaatsverwijzingen, gevarieerde (complexe) werkwoordstijd (aspect).
 - Expliciteren van het communicatief doel (mededelen, overtuigen, argumenteren) en de epistemische attitude (‘mogelijk’, ‘waarschijnlijk’, zeker).
 - Structureren van het betoog, langere eenheden van verbonden zinnen, lokale en globale samenhang, voegwoorden en co-referentie.

Gesprekken en voorlezen – academische taal

M: Hoe komt het, denk je, dat alle [andere] zilvergekleurde dingen blijven plakken, maar dat [zilvergekleurde] centjes niet blijven plakken?

M: Weet je waarom?

K: Nee.

M: Omdat het een ander soort metaal is.

K: Jaaa!

M: Maar het heeft dezelfde kleur.

M: Goed, toch moeten we nog even wachten.

K: Wachten waarop?

M: Je kunt niet zomaar gaan zwemmen, als je net gegeten hebt.

M: Je moet even wachten, zodat je geen krampen krijgt.

K: Wat zijn krampen?

M: Krampen heb je als je buik heel hard voelt en het pijn doet, omdat je eten in je buik hebt.

Leven in kuddes. Een grote **kudde** heeft honderden ogen. Sommige dieren houden altijd de wacht, klaar om waarschuwend te brullen als ze een roofdier zien. De meeste dinosauriërs die in kuddes leefden, waren **vreedzame planteneters**. Als er genoeg te eten was, bestond een kudde **soms** uit meer dan honderd dieren.

In minder dan geen tijd was alles nog veel viezer. En Floddertje zelf ook en Smeerkees ook. Dan maar weer in het bad, zei ze. **Floddertjes** ouders hadden een hele grote badkamer met een heel groot bad, omdat ze zo'n bijzonder vuil kind hadden. **Zou** één pak wasmiddel genoeg zijn, vroeg Floddertje.

Grote verschillen in taalproductie naar gezinsachtergrond: voorlezen en gesprekken over interessante onderwerpen zijn verklarende factoren.

Verhaal navertellen door 5-jarigen

(= productieve academische taal)

Hij springt de bank af.

Dan slaapt hij.

Dan ligt hij in bed te slapen.

Door zijn bed kruipen, onder zijn deken.

Hoort hij een vlieg.

Gaat achterna rennen.

Heeft hij zijn poten vies gemaakt met verf.

Dat zijn voetafdrukken.

Nog meer voetafdrukken.

En dan ging de vlieg naar buiten vliegen.

Hij vindt de krant.

Dan kruipt hij erdoorheen en gaat hij 't scheuren.

Dan ziet hij vogeltjes om mee te spelen.

Dan springt hij in het bad en laat hij de vogeltjes schrikken.

Poes.

Zit uit het raam te kijken.

Dat is een meisje.

Dat is weer een poes.

Op de trap lopen.

Toen kwam er een poes.

Toen was de poes in de keuken.

Poes.

Poes.

Poes.

Twee poezen.

Onder de blaadjes verstoppert.

Poes.

Poes.

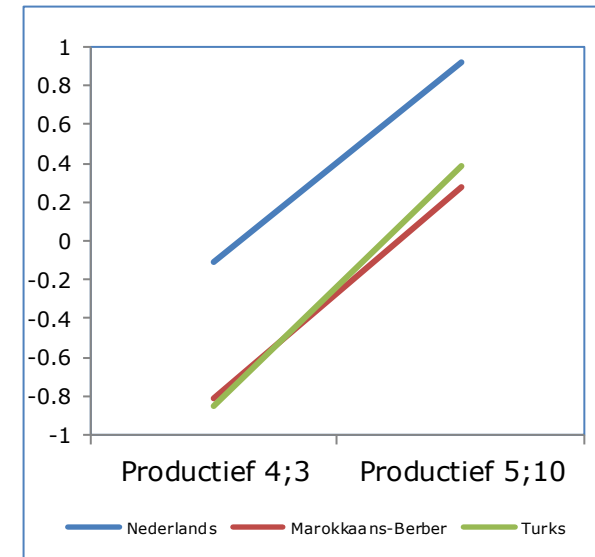
Poes.

Met de blaadjes aan het spelen.

Productieve schooltaalvaardigheid *Nederlands* op 4- en 6-jarige leeftijd

	Nederlands		Marokkaans		Turks	
Leeftijd	4;3	5;10	4;3	5;10	4;3	5;10
Inhoudswoorden	2,34	3,03	1,92	2,42	1,91	2,81
Expliciete referentie	24%	30%	15%	24%	13%	30%
Werkwoordstijden	48%	75%	32%	65%	14%	68%
Complexe zinnen	11%	26%	4%	14%	3%	11%
Logische voegwoorden	2%	6%	0%	3%	1%	3%
Coherentie (1-7)	4,2	5,3	3,4	4,6	3,7	5,3

Bron: Scheele e.a. (2012); Leseman et al. (2019)

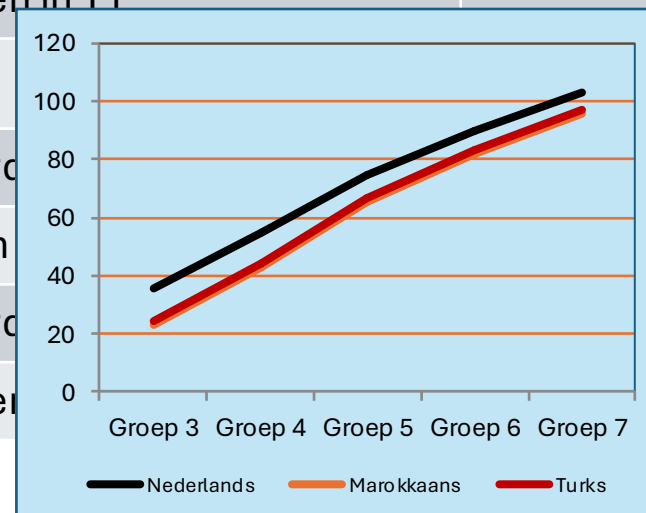
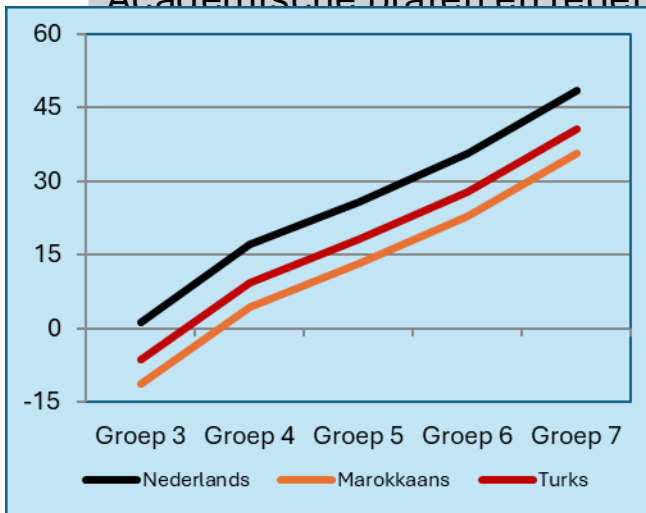
Taalproductie van Turks-Nederlandse 5-jarigen

Birşey oluyor.
O iki kedi.
Bir şey yapıyor.
O taraftan bakıyor cama.
O işte bakıyor.
Camın dışarıda kutu götürüyor.
Anne de gidiyor tuvalete.
İşte yapıyor.
Onlarda.
Orada bir kedi çıkacaktı,
Bu kediymiş.
O xxxxxx bu kedi uyanmış.
O kedi buradan çıkmış.
Ondan korkut(up) çıkmış dışarı.
Orada.
Hangi renkten..

O miyav dışarıya bakıyor.
Atıyor ozaman düşeceğim.
O zaman da xxxxx.
O zaman bakıyor.
O zaman dışarıya güneş geldi.
Ayakları bağladı.
O zaman da ne yaptı.
Ah koca miyav geldi.
Achter kijken!
Wegwezen!
Je moet komen met de xxxxx.
O geldi.
O zaman başkaları stoppen yaptı.
Burada neler oldu.
Hé!
Jij ook poesje!

Vroege academische taal voorspelt de schoolprestaties van meertalige kinderen

	Nederlands		Marokkaans-NL		Turks-NL	
Begrijpend lezen	Niveau	Groei	Niveau	Groei	Niveau	Groei
Academische begrippen en woordenschat in NL	.54**	.25	.50**	.03	.61**	.15
Academisch praten en redeneren in NL	.59**	.25	.54**	-.09	.60**	.08
Academische begrippen en woordenschat in T1			-.19	.22	.33*	.21
Academische praten en redeneren in T1			.25	.01	.30+	.25
		-.17	.48**	-.26	.55**	-.21
		-.01	.41*	-.27	.47**	-.22+
			-.13	.01	.39*	-.36*
			.27	.03	.39*	-.28

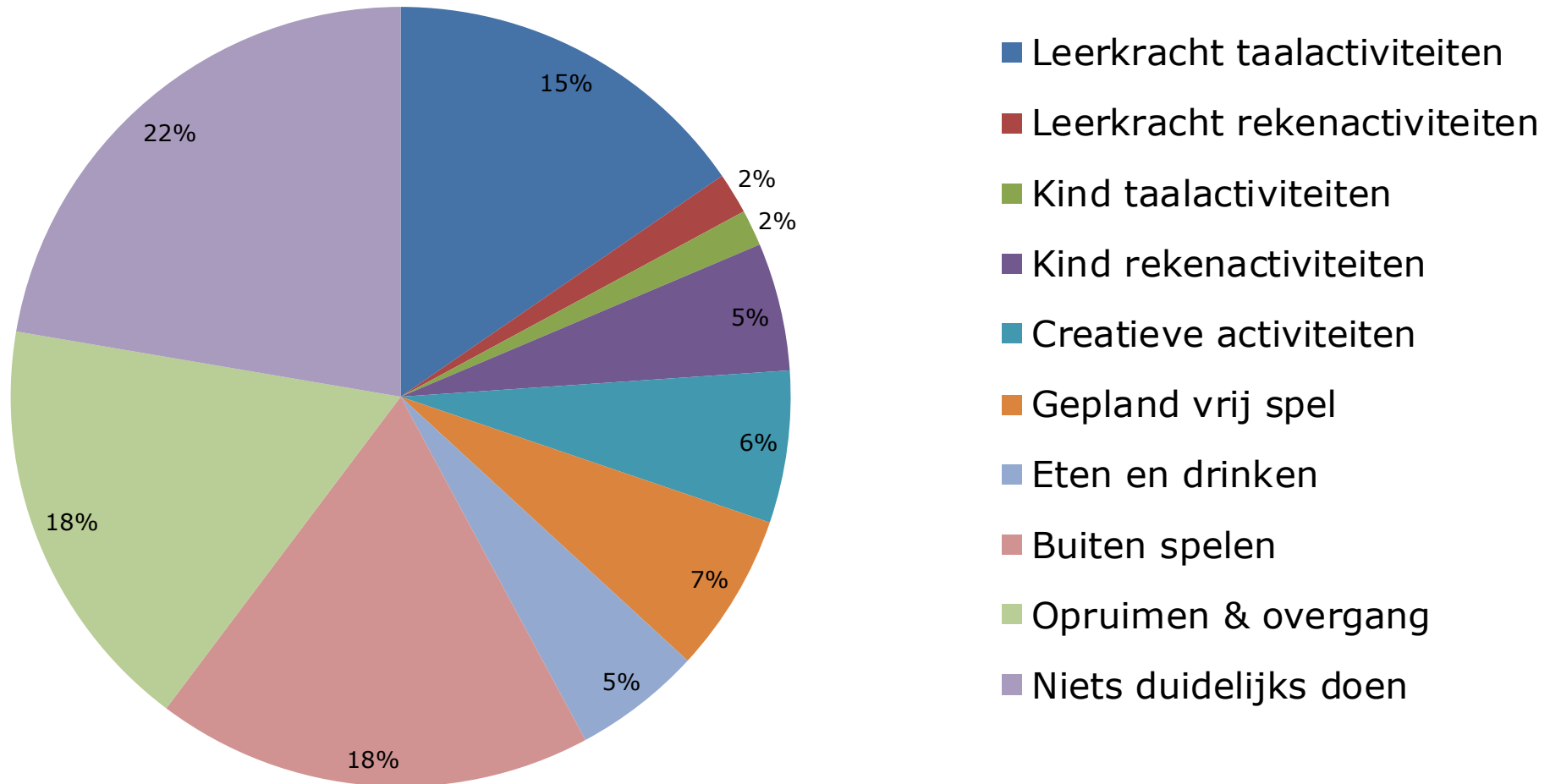

Gesprekken in de klas

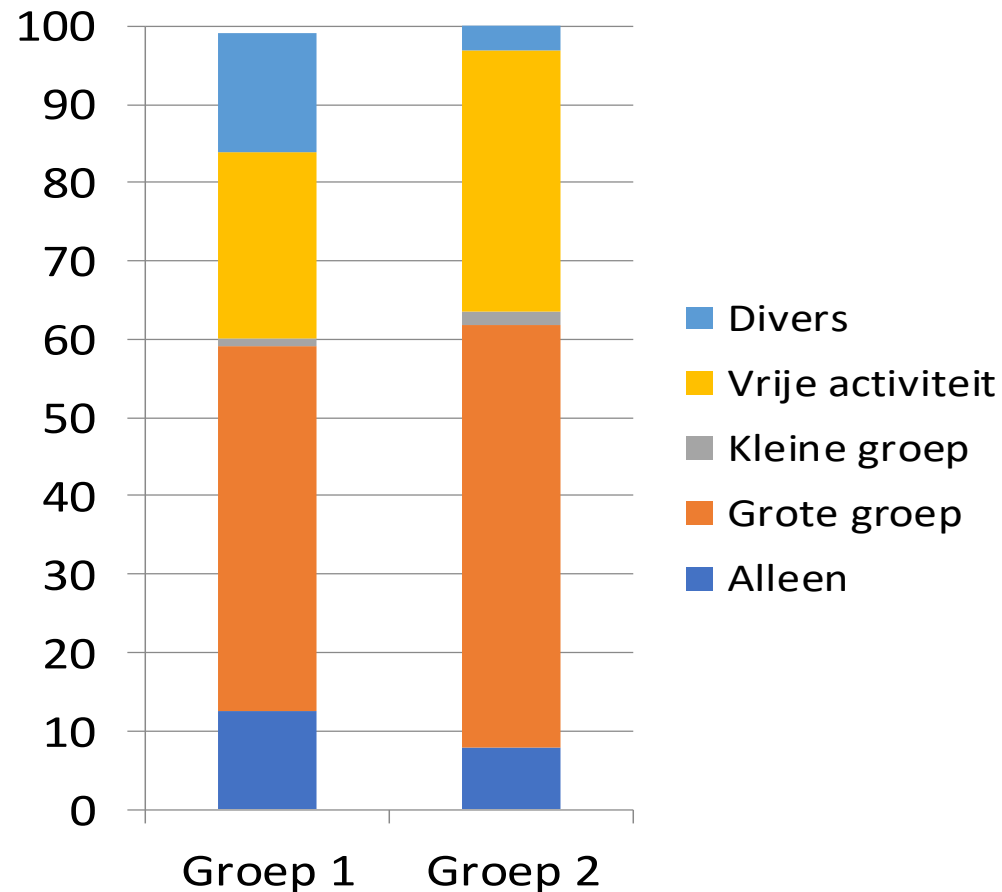
- Grote kring
 - Veel voorkomend, vaak korte vraag-antwoord-feedback (IRF) sequenties, niet alle kinderen doen actief mee.
- Kleine (tutoring) groep
 - Komt ook vaak voor, relatief grote inbreng kinderen, langere sequenties van verbonden uitingen, meer open vragen.
- Onderwijsleergesprek, bijv. rond wetenschap & technologie
 - Komt weinig voor, leerkrachtgestuurd, interactief, verdiepend, rijke woordenschat en academische taal.
- Interactief, dialogisch voorlezen
 - Komt weinig voor, leerkrachtgestuurd, actieve bijdrage van kinderen, mogelijkheden tot verdieping (kennis, emoties, waarden).
- Spreekbeurten en discussie.

Kleutergroepen – tijdbesteding

(De Haan e.a., 2013, 2015;)

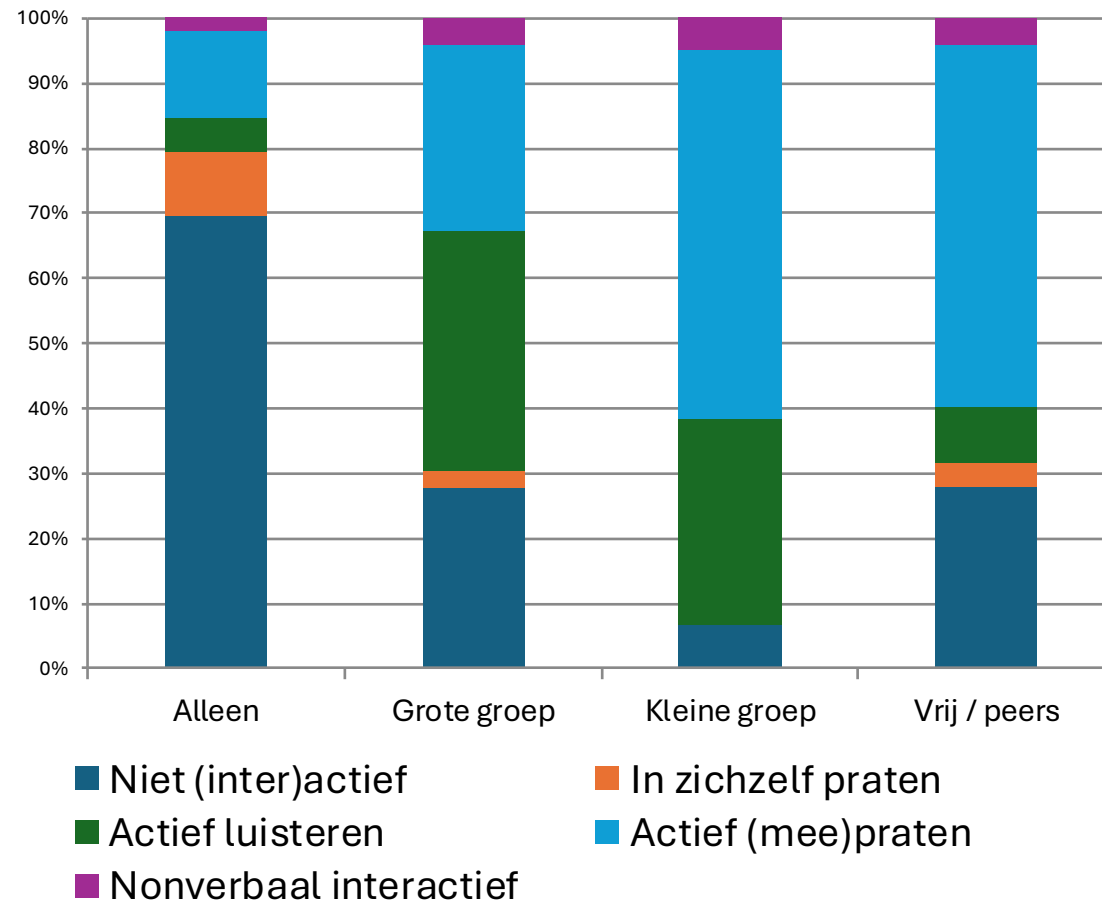

Groeperingsvorm en activiteit - kleuterklassen

- Veel tijd in de grote kring.
- Veel tijd met andere kinderen in vrije (onbegeleide) activiteit.
- Heel weinig tijd in begeleide kleine groep.

Effect van groeperingsvorm op kwantiteit en kwaliteit taalinteracties

- Kwantiteit en kwaliteit van de taalinteracties en actieve deelname (ook actief luisteren) van de kinderen is het grootst in de begeleide kleine groep, maar ...
- ... gemiddeld slechts 1 à 2% van de tijd (vorige slide).

Discussie rond wetenschap & technologie

(Henrichs & Leseman, 2014)

- Twee wetenschappelijke verschijnselen
 - Luchtdruk
 - Spiegelen
- Korte leerkrachtprofessionalisering:
 - Concept academische taal.
 - Inzicht in verschillende typen academische woorden
 - Oefening aan de hand van video's, feedback en groepsdiscussie.
- Aselecte toewijzing, voor- en nameting:
 - Experimentele groep: $N_{\text{leerkrachten}} = 32$, $N_{\text{kinderen}} = 122$
 - Wachtlijst controlegroep: $N_{\text{leerkrachten}} = 27$, $N_{\text{kinderen}} = 108$

Wetenschap in een kleine groep – interventie

Luchtdruk

Spiegels

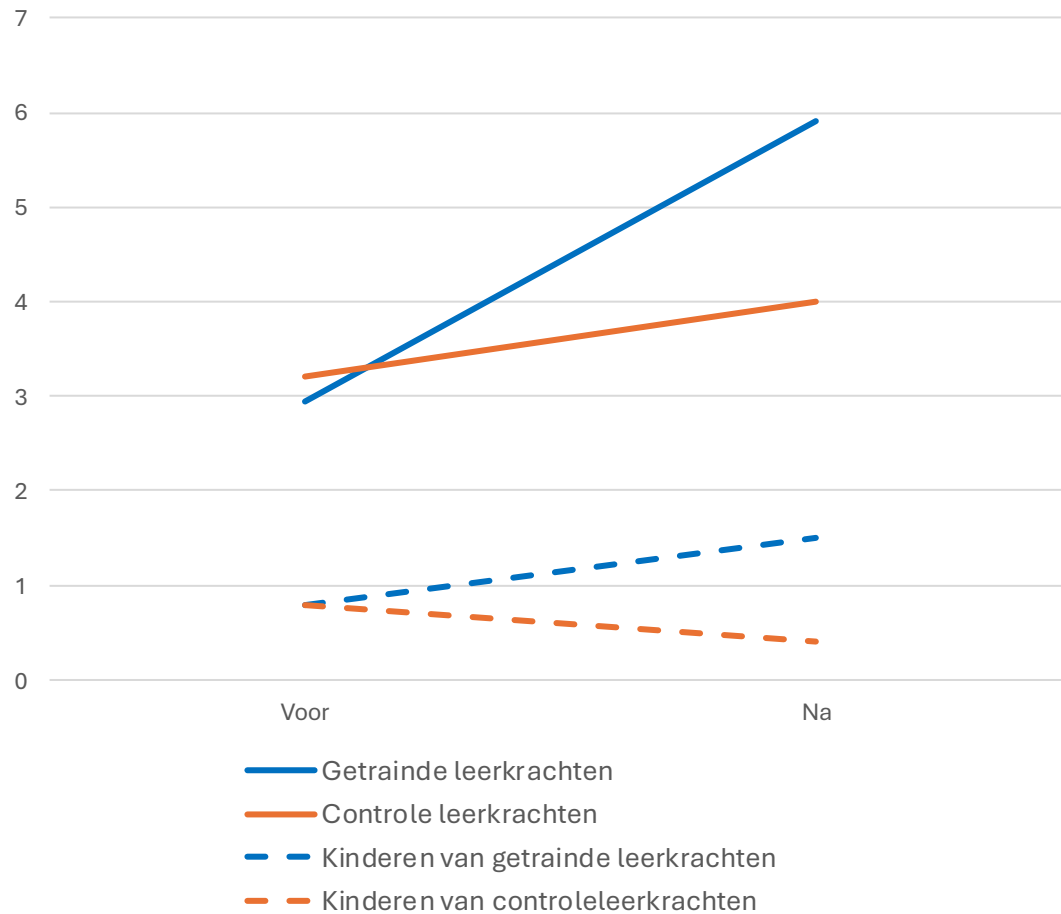

Algemene en domein-specifieke, ‘technische’ academische woorden (voorbeelden)

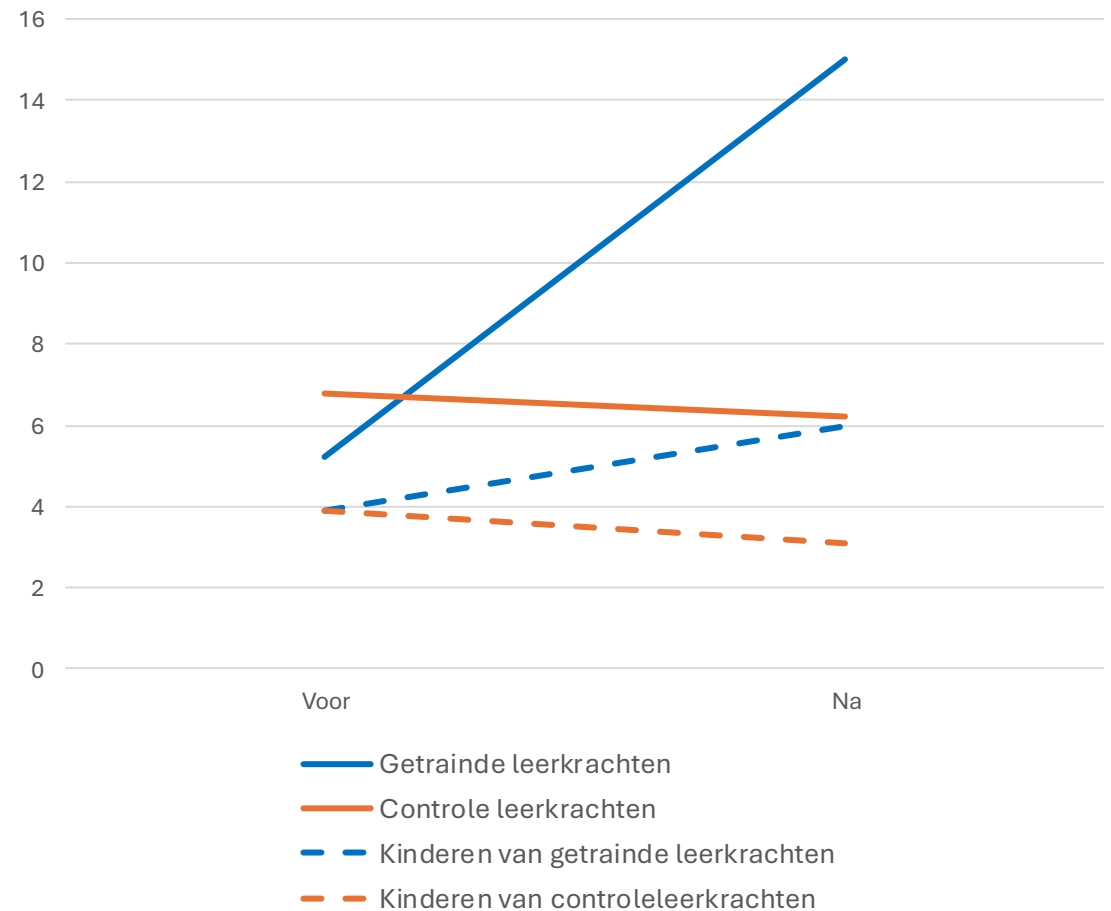
Niveau 2	Niveau 3	
	Luchtdruk	Spiegels
Effect	Lucht	Weerkaatsen
Oplossing	Injectiespuit	Verrekijker
Ontdekken	Drukken	Spiegelen
Oorzaak	(Terug)veren	Periscoop
Werking	Onzichtbaar	Hoek
Redeneren	Doorzichtig	Richting
Resultaat	Blazen	Lens
Observeren	Kracht	Kijklijn

Enkele resultaten

Niveau 2: algemene w&t woorden (luchtdruk)

Niveau 3: specifieke technische woorden (spiegels)

Reflectie

- Praten over w&t lokt rijk, complex academisch taalgebruik uit dat verweven is met het doorgronden van het fenomeen.
- Korte interventie met algemene (pedagogisch-didactische) kennis, enige vakinhoudelijke kennis en oefenen met video-materiaal, kan leiden tot betere (kleine-groep) klassegelassen.
- Effecten primair op taalgebruik en wetenschappelijke redeneren van de leerkracht, secundair (niet altijd significant) op kinderen.
- Leerkrachten zeggen onzeker te zijn over de eigen inhoudelijke kennis t.a.v. w&t fenomenen.
- Ondersteuning? Kennisrijk curriculum?

Conclusie

- We moeten praten!
- We moeten dringend praten over de fundamenteën van onze kennis van de wereld, hoe we de wereld begrijpen, onze kennis delen en gezamenlijk construeren - kennis die betrouwbaar en relevant is voor individu en gemeenschap.
- We moeten dringend praten over de gevaren van verdringing van deze fundamenteën door gebrek aan dialoog en discussie, door overvloedig online-mediagebruik en AI.
- Mondelinge taal moet terug, meer terug dan ooit, in het curriculum van het funderend onderwijs.